

W stronę samopodtrzymywalności regionów

Perspektywa strategii
inteligentnych specjalizacji

Maciej Tarkowski

W stronę samopodtrzymywalności regionów

**Perspektywa strategii
inteligentnych specjalizacji**

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
Gdańsk 2025

Recenzent

Prof. dr hab. Paweł Churski

Redaktor Wydawnictwa

Jolanta Stecewicz

Projekt okładki i stron tytułowych

Jan Rutka

Skład i łamanie

Łukasz Gwizdała

Publikacja dofinansowana ze środków Prorektora Uniwersytetu Gdańskiego
ds. Badań Naukowych w ramach Programu Humanistyki Gdańskiej,
Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego oraz
Instytutu Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej
Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego

© Copyright by Uniwersytet Gdański

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-752-1

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot

tel. +48 58 523 11 37, tel. kom. +48 725 991 206

e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl

wydawnictwo.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: wydawnictwo.ug.edu.pl/sklep/

Druk i oprawa

Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego

ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot

tel. +48 58 523 14 49

Spis treści

1. Wstęp	9
1.1. Przesłanki podjęcia tematu	9
1.2. Cele, hipotezy i zakres pracy	13
1.3. Podstawowe terminy	19
1.4. Materiały źródłowe i metody badawcze	22
1.5. Układ pracy	28
2. Samopodtrzymywalność jako proces transformacji	33
2.1. Geneza badań nad samopodtrzymywalnością	33
2.2. Samopodtrzymywalność a rozwój zrównoważony	35
2.3. Transformacja do samopodtrzymywalności	40
2.4. Główne nurty badawcze	47
2.5. Geografia transformacji do samopodtrzymywalności	54
2.6. Ramowe ustalenia teoretyczno-koncepcyjne	60
3. Regionalny wymiar samopodtrzymywalności	63
3.1. Samopodtrzymywalność w wybranych koncepcjach rozwoju regionalnego	63
3.1.1. Czynniki rozwoju regionalnego	63
3.1.2. Rodzaje wiedzy i ich gospodarcze znaczenie	66
3.1.3. Innowacje i ich rola w rozwiązywaniu problemów nieoswojonych	70
3.1.4. Bliskość geograficzna jako moderator innowacyjności	76
3.1.5. Przedsiębiorcze odkrywanie i inteligentna specjalizacja	79
3.1.6. Samopodtrzymywalna konkurencyjność	83
3.1.7. Zawodność rynku	84
3.2. Niedośkonalszość polityki regionalnej jako czynnika transformacji	86
3.2.1. Doświadczenia terytorializacji polityki innowacyjnej	86
3.2.2. Heterogeniczność pól społecznych	88
3.2.3. Stabilność systemu politycznego	90
3.2.4. Zawodność polityki	91
3.3. Region jako terytorialny system społeczny	93
3.4. Regionalny system innowacji	95
3.5. Ewolucja struktury gospodarczej regionu	98
3.5.1. Mechanizmy ewolucji ścieżek rozwojowych	98
3.5.2. Perspektywa wielopoziomowa	102

3.6. Model teoretyczno-koncepcyjny analizy procesu transformacji regionu do samopodtrzymywalności	108
4. Regionalne strategie inteligentnych specjalizacji	115
4.1. Teoretyczne podstawy terytorializacji polityki innowacyjnej	115
4.2. Instytucjonalne ramy terytorializacji polityki innowacyjnej	116
4.3. Istota i funkcje strategii	119
4.4. Model formułowania, wdrażania i ewaluacji	123
4.5. Implementacja strategii w świetle przeglądu literatury	137
4.6. Rola strategii w transformacji do samopodtrzymywalności	150
5. Wdrażanie regionalnych strategii inteligentnych specjalizacji	163
5.1. Zakres i metodyka studium wdrożenia	163
5.2. Regionalne zróżnicowanie innowacyjności	168
5.3. Warunki wstępne i ramy finansowe	176
5.4. Przebieg implementacji	179
5.5. Wpływ terytorialnej organizacji państw na wdrażanie strategii	189
5.6. Priorytety strategii	194
5.7. Transformacja do samopodtrzymywalności w świetle priorytetów strategii	203
5.8. Strategie jako narzędzie stymulowania innowacji i transformacji do samopodtrzymywalności – wnioski z analizy wdrożenia	207
6. Strategie inteligentnych specjalizacji w praktyce transformacji do samopodtrzymywalności	213
6.1. Zakres i metodyka studium porównawczego	213
6.2. Strategia doboru przypadków i charakterystyka materiału źródłowego	215
6.3. Dotychczasowe doświadczenia i wyzwania programowania rozwoju	219
6.4. Kluczowe cechy procesu budowy strategii	224
6.5. Oddziaływanie geograficznych czynników transformacji	227
6.6. Oddziaływanie składników kapitału terytorialnego	232
6.7. Przykładowe przedsięwzięcia implementujące strategie	235
6.8. Typy wiodących strategii inteligentnych specjalizacji	240
6.9. Strategie jako narzędzie transformacji do samopodtrzymywalności – wnioski z porównawczego studium przypadku	241
7. Inteligentne Specjalizacje Pomorza w transformacji do samopodtrzymywalności	245
7.1. Zakres i metodyka studium przypadku	245
7.2. Charakterystyka warunków, poziomu i czynników regionalnej innowacyjności	248
7.3. Geneza priorytetów strategii	253

7.4. Proces formułowania priorytetów	259
7.4.1. Rekonstrukcja procesu	259
7.4.2. Analiza krytyczna	266
7.5. Charakterystyka priorytetów	270
7.5.1. Zakres przedmiotowy specjalizacji	270
7.5.2. Priorytetowe kierunki badawcze	273
7.5.3. Przedsięwzięcia horyzontalne oraz współpraca w innych obszarach tematycznych	275
7.5.4. Ograniczenia i preferencje konkursowe dla projektów	275
7.6. Wsparcie implementacji	277
7.6.1. Usługi doradcze na rzecz skonsolidowania środowisk ISP	277
7.6.2. Animacja procesów przedsiębiorczego odkrywania	278
7.7. Wytwory implementacji	279
7.7.1. Projekty badawczo-rozwojowe i inwestycje profilowane w przedsiębiorstwach	279
7.7.2. Infrastruktura badawczo-rozwojowa	284
7.7.3. Grupy tematyczne i konsorcja	286
7.7.4. Obsługa inwestorów	288
7.7.5. Infrastruktura i kierunki kształcenia	289
7.8. Szerokie oddziaływanie na obszary działalności inteligentnych specjalizacji	291
7.9. Rola Inteligentnych Specjalizacji Pomorza w transformacji do samopodtrzymywalności – synteza	295
8. Perspektywy kształtowania regionalnej samopodtrzymywalności na bazie strategii inteligentnych specjalizacji	301
8.1. Kryteria wyboru narzędzi interwencji	301
8.2. Strategie inteligentnych specjalizacji w perspektywie 2021–2027	302
8.3. Partnerstwa na rzecz regionalnych innowacji	305
8.4. Laboratoria transformacji do samopodtrzymywalności	307
8.5. Oszczędne innowacje	310
9. Podsumowanie i wnioski	315
9.1. Podsumowanie	315
9.2. Wnioski teoretyczno-metodologiczne	316
9.3. Wnioski poznawcze	319
9.4. Wnioski aplikacyjne	330
Podziękowania	333
Spis literatury	334
Spis tabel	361
Spis rycin	364

1. Wstęp

1.1. Przesłanki podjęcia tematu

Jednym z wymiarów dyskusji o racjonalności nauki jest spór o rolę czynników wewnętrznych i zewnętrznych w rozwoju badań naukowych. Według Pabjana (2023) czynniki wewnętrzne to problemy naukowe wymagające merytorycznej analizy z wykorzystaniem aparatu teoretyczno-pojęciowego i metodyki badań danej dyscypliny naukowej. Czynniki zewnętrzne wynikają z potrzeb społecznych, czasem są motywowane określonymi poglądami filozoficznymi czy warunkami organizacyjnymi i finansowymi, w jakich funkcjonuje nauka. Jak zauważa wspomniany autor, o faktycznym rozwoju nauki decydują obie kategorie czynników. Tak też jest w przypadku niniejszej monografii, której powstanie było inspirowane trzema przesłankami. Dwie mają charakter zewnętrzny względem systemu nauki. Chodzi o szerokie wdrożenie strategii inteligentnych specjalizacji jako narzędzia terytorialnie zorientowanej polityki innowacyjnej Unii Europejskiej oraz o rosnącą rangę koncepcji samopodtrzymywalności w polityce publicznej wszystkich szczebli władzy. Trzecia przesłanka ma charakter wewnętrzny i wiąże się ze zmianą perspektywy rozważań o naturze i mechanizmach rozwoju regionów. Zmiana ta polega na przynajmniej częściowym odejściu od analiz przyczyn porażek i sukcesów prowadzonych w perspektywie wzrostu gospodarczego na rzecz perspektywy samopodtrzymywalności. Innymi słowy chodzi o wykorzystanie wiedzy naukowej na temat prawidłowości przemian gospodarczych i przestrzennych regionów do poszukiwania odpowiedzi na pytanie o przyczyny ich sukcesów i porażek w procesach transformacji do samopodtrzymywalności. W kolejnych akapitach rozwinięto argumentację dotyczącą trzech wymienionych przesłanek podjęcia badań.

W wieloletnich ramach finansowych Unii Europejskiej na lata 2014–2020 na szerszą skalę wdrożono zasady warunkowości dostępu do funduszy strukturalnych i inwestycyjnych. Ich spełnienie miało stworzyć warunki do zastosowania skutecznych narzędzi interwencji, znosić przeszkody instytucjonalne, w tym regulacyjne i administracyjne. Sformułowane warunki miały dwojaki charakter – horyzontalny i tematyczny. Warunki pierwszego rodzaju dotyczyły spełnienia standardów

demokratycznego państwa prawnego – zapobiegania dyskryminacji, zapewnienia równości płci, stosowania prawa zamówień i pomocy publicznej, ochrony środowiska czy wdrożenia wiarygodnego systemu monitoringu rezultatów interwencji. Ponadto sformułowano warunki tematyczne, a wśród nich warunek opracowania strategii inteligentnych specjalizacji, którego spełnienie otwierało drogę do środków finansowych przeznaczonych na wzmocnienie badań, rozwoju technologicznego i innowacji. W zależności od terytorialnej organizacji państw UE strategie te były opracowywane na szczeblu krajowym, krajowym i regionalnym albo regionalnym. Powszechne wdrożenie strategii inteligentnych specjalizacji na szczeblu regionalnym spotkało się z dużą uwagą instytucji UE oraz świata nauki. Zainteresowanie to wynikało nie tylko ze skali wdrożenia. Propozycja wyrastała z analizy doświadczeń wcześniejszych odsłon polityki innowacyjnej (1994–2008). Kładła nacisk na terytorialną orientację proponowanych rozwiązań oraz wprowadzała mechanizmy wzajemnej neutralizacji zawodności rynku i zawodności polityki. Opracowanie i wdrożenie strategii inteligentnych specjalizacji miało doprowadzić do publiczno-prywatnej selekcji obiecujących rodzajów działalności gospodarczej przy wykorzystaniu regionalnej przewagi konkurencyjnej oraz usprawniania regionalnych systemów innowacji, aby zwiększyć prawdopodobieństwo powstania w ich obrębie innowacji transformujących te wyselekcjonowane rodzaje aktywności gospodarczej (Foray, David i Hall 2009).

Próba odejścia od zastosowań zunifikowanej polityki innowacyjnej, ukierunkowanej na działalność badawczo-rozwojową, na rzecz zorientowanych terytorialnie procesów uczenia się kumulujących rozproszoną wiedzę przedsiębiorczą i poszukujących jej komercyjnego zastosowania od początku była śledzona przez instytucje UE. Przeprowadzone analizy wskazywały zarówno na postępy, jak i trudności w przygotowaniu samych strategii (Hamza i in. 2016; Denett i in. 2017; Kroll 2018; Kelchtermans, Kardas i Klineciewicz 2021; Fontana, Bisogni i Renwick 2023). Strategie inteligentnych specjalizacji stały się również przedmiotem naukowej krytyki, której rdzeń został przedyskutowany w czterech artykułach opublikowanych w latach 2019–2020 w czasopiśmie „European Planning Studies” (Hassink i Gong 2019; Benner 2020; Foray 2020). Dyskusja ta miała także krajową odsłonę, osadzoną silnie w kontekście niskiej innowacyjności polskiej gospodarki, słabości i fragmentacji systemów innowacji, zawodności rynków i polityk (Grosse 2013; Baran i Hajduk, 2014; Nazarko 2014; Nowakowska 2015; Dziemianowicz i Peszat 2016; Przygodzki 2016; Churski 2018). Debata – toczona zarówno na łamach czasopism o zasięgu międzynarodowym, jak i krajowym – skupiała się głównie na problemach tworzenia strategii – formowania reprezentacji aktorów oraz identyfikacji priorytetów. Dopiero w kolejnych latach, wraz ze zbliżaniem się końca perspektywy budżetowej UE oraz systematycznym przyrostem wyników badań empirycznych, ciężar analiz zaczął się przesuwac w kierunku rezultatów tak zaprojektowanej interwencji. Potrzeba

systematyzacji i podsumowania prac poświęconych właśnie efektom wdrażania strategii inteligentnych specjalizacji na poziomie regionalnym stała się jedną z przesłanek podjęcia prac nad niniejszą monografią.

Strategie inteligentnych specjalizacji nie zostały zaprojektowane jako narzędzia interwencji neutralnej technologicznie. Interwencja miała być skoncentrowana na tych rodzajach działalności gospodarczej, w których dostrzegano okazję do otwarcia nowych źródeł przychodów w następstwie wdrożenia innowacji. Swobodę wyboru tych priorytetów pozostawiono reprezentacji aktorów strategii w poszczególnych regionach. Kolejna przesłanka podjęcia badań dotyczyła właśnie procesów identyfikacji priorytetów i miała charakter zewnętrzny oraz normatywny. Postanowiono się przyjrzeć, w jakim stopniu priorytety służyły transformacji do samopodtrzymalności, rozpatrywanej w kategoriach społeczno-technologicznych, czyli najogólniej mówiąc, polegającej na ograniczeniu zasobochłonności procesów produkcji i konsumpcji. Przyjęcie takiej optyki wynikało ze społecznej wagi zagadnienia, które w szerokim odbiorze najczęściej sprowadzało się do wyzwań antropogenicznej zmiany klimatu. W rzeczywistości ta zmiana to symptom bardziej złożonego problemu, jakim jest przekraczanie granic planetarnych przez cywilizację przemysłową. Ponad trzy dekady aktywności Międzyrządowego Zespołu ds. Zmian Klimatu działającego pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych nadało polityce klimatycznej wysoką rangę. Przeciwdziałanie zmianom klimatu znalazło się wśród globalnych celów zrównoważonego rozwoju ONZ przyjętych w 2015 r. W tym samym roku w ramach porozumienia paryskiego społeczność międzynarodowa zobowiązała się do podjęcia działań ograniczających ocieplenie klimatu w taki sposób, aby wzrost średniej temperatury powierzchni Ziemi nie przekroczył $1,5^{\circ}\text{C}$ w stosunku do epoki przedprzemysłowej. Unia Europejska w Strategii Europa 2020, a przede wszystkim w priorytecie Komisji Europejskiej na lata 2019–2024 pt. *Europejski Zielony Ład* sformułowała bardzo ambitny cel zerowego poziomu emisji gazów cieplarnianych netto do 2050 r. Polityka UE sprzyjała, między innymi dzięki horyzontalnym kryteriom dostępu do funduszy strukturalnych i inwestycyjnych, mobilizacji na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym. Jednak dotychczasowe wysiłki i deklaracje polityczne nie przyniosły wymiernych rezultatów. Sytuację tę najlepiej podsumowuje tytuł najaktualniejszego raportu Programu Środowiskowego ONZ na temat emisji gazów cieplarnianych: *Koniec z gorącym powietrzem... proszę! Ogromna przepaść między retoryką a rzeczywistością, kraje przygotowują nowe zobowiązania klimatyczne* (United Nations Environment Programme 2024). Według zawartych w nim ustaleń rok 2023 był rekordowy pod względem globalnego stężenia gazów cieplarnianych. Emisje wzrosły w stosunku do roku poprzedniego o 1,3%. Tymczasem aby zatrzymać ocieplenie na poziomie $1,5^{\circ}\text{C}$, coroczne emisje w okresie do 2035 r. powinny być zredukowane o 7,5%. Dobrowolne zobowiązania stron porozumienia paryskiego

prowadzą jednak do globalnego ocieplenia o 2,6°C w bieżącym stuleciu. Antropogeniczna zmiana klimatu to niejedyne wyzwanie dla ludzkości. Jak pokazała wieloauktorska analiza (Richardson i in. 2023), zostało przekroczonych sześć z dziewięciu granic planetarnych. Oprócz wysokiego stężenia gazów cieplarnianych w atmosferze nastąpiło naruszenie integralności biosfery w rozumieniu bioróżnorodności, jak i zdolności do regulowania stanu systemu Ziemi; doszło do obecności w środowisku sztucznych związków chemicznych i substancji, materiałów promieniotwórczych oraz organizmów modyfikowanych genetycznie; zakłóceniu uległ obieg pierwiastków w przyrodzie (głównie azotu i fosforu), obieg wody i w związku z tym pojawiły się deficyt wody pitnej oraz deforestacja. Wyniki tych i podobnych wcześniejszych analiz stały się podstawą zbiorowych wypowiedzi przedstawicieli środowiska naukowego, którzy wzywali do poważnego potraktowania wymienionych wyzwań w imię zapewnienia stabilnych i bezpiecznych warunków życia ludzi. Jednym z najbardziej znanych apeli stała się druga przestroga naukowców dla ludzkości, pod którą podpisało się 15,4 tys. sygnatariuszy z 184 krajów (Ripple i in. 2017). Została wystosowana w 25. rocznicę poprzedniego komunikatu, opublikowanego w 1992 r., co podkreśliło nieskuteczność działań podejmowanych w tym okresie. Naturę sprzeczności pomiędzy stanem wiedzy naukowej a wynikającymi z niej rekomendacjami ukazała Bińczyk (2018), zarysowując pole debaty o antropocenie i wskazując na mechanizmy kampanii dezinformacyjnych, społecznego wyparcia, krótkowzroczności i akceptacji nieodwracalnych strat w środowisku życia człowieka. Ukazana sprzeczność stała się przesłanką do zbadania kwestii, czy strategie inteligentnych specjalizacji wdrażane na poziomie regionalnym mogły, przy uwzględnieniu wszystkich uwarunkowań i ograniczeń tego rodzaju interwencji, służyć przełamaniu zaistniałego impasu i chociaż w ograniczonym stopniu przyczynić się do zwiększenia samopodtrzymywalności procesów produkcji i konsumpcji.

Trzecia przesłanka podjęcia badań ma charakter wewnętrzny – wynika z dotychczasowego stanu wiedzy na temat prawidłowości przemian gospodarczych i przestrzennych regionów. Pomimo dekad badań, które zaowocowały bogatym dorobkiem teoretyczno-pojęciowym i empirycznym z zakresu geografii ekonomicznej i studiów regionalnych, zagadnienie biedy i zamożności regionów nadal pozostaje centralną kwestią badawczą (Gorzelak 2003; Boschma 2004, 2009; Churski 2008; Polèse 2009; Gwosdz 2014; Dziemianowicz 2017a; Churski i in. 2018, 2019). Normatyw samopodtrzymywalności skutkuje jednak zmianą optyki patrzenia na ten problem. Miarą sukcesu przestaje być zdolność do utrzymywania wzrostu gospodarczego jako fundamentu dobrobytu, a staje się nią zdolność do transformacji zwiększającej poziom samopodtrzymywalności procesów produkcji i konsumpcji (Coenen i Truffer 2012; Coenen, Benneworth i Truffer 2012; Lawhon i Murphy 2012; Raven, Schot i Berkhout 2012; Hansen i Coenen 2015; Köhler i in. 2019; Binz i in. 2020) oraz

społecznie sprawiedliwego podziału zarówno kosztów, jak i korzyści tej transformacji. Masowe wdrożenie strategii inteligentnych specjalizacji umożliwiło wgląd w te procesy. Działanie mechanizmu przedsiębiorczego odkrywania stworzyło warunki do zbadania, w jakim stopniu innowacyjność, będąca głównym motorem wzrostu w gospodarce kapitalistycznej, może napędzać transformację do samopodtrzymywalności. Publiczno-prywatny, zbiorowy charakter tych strategii stworzył możliwość przesledzenia interakcji mających wzajemnie neutralizować zawodność rynków i zawodność polityk. Terytorialny charakter interwencji umożliwił zbadanie, w jakim stopniu nowe koncepcje polityki regionalnej są zależne od ścieżki, czyli czerpią z dotychczasowych doświadczeń strategicznego programowania rozwoju w regionach. W końcu szeroka implementacja strategii inteligentnych specjalizacji stworzyła warunki zarówno do identyfikacji kluczowych czynników powodzenia tego procesu, jak i wskazania różnorodnych ścieżek transformacji do samopodtrzymywalności, kształtujących się w warunkach różnorodności kapitału terytorialnego. Wdrożenie omawianych strategii otworzyło więc interesującą perspektywę analityczną procesów kształtowania samopodtrzymywalności regionów, która wyznacza również ramy teoretyczno-pojęciowe i empiryczne niniejszej publikacji.

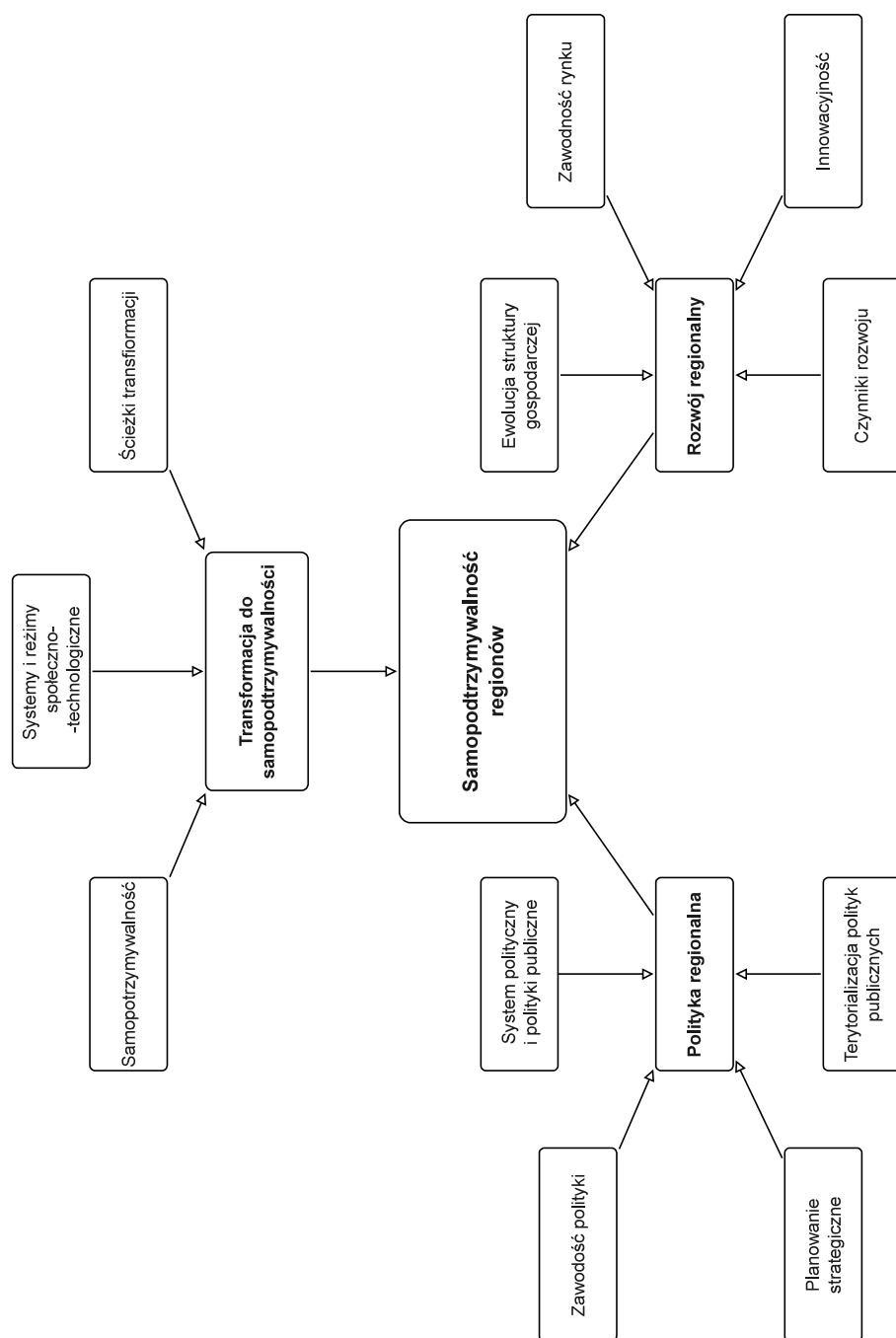
1.2. Cele, hipotezy i zakres pracy

Głównym celem niniejszej pracy jest określenie prawidłowości rządzących transformacją regionów do samopodtrzymywalności, w szczególności wskazanie terytorialnie zróżnicowanych mechanizmów oraz przyczyn porażek i sukcesów w zwiększaniu stopnia samopodtrzymywalności produkcji i konsumpcji. Urzeczywistnienie celu głównego wymagało sformułowania, a następnie osiągnięcia celów teoretyczno-metodologicznych, poznawczych oraz aplikacyjnego.

Sformułowano trzy cele teoretyczno-metodologiczne:

1. Konceptualizacja pojęcia samopodtrzymywalności oraz jego osadzenie w aparacie teoretyczno-pojęciowym geografii ekonomicznej i studiów regionalnych.
2. Opracowanie modelu teoretyczno-koncepcyjnego analizy procesu transformacji regionu do samopodtrzymywalności.
3. Identyfikacja mechanizmów interwencji strategii inteligentnych specjalizacji w procesy transformacji regionów do samopodtrzymywalności.

Opracowując te zagadnienia teoretyczno-metodologiczne, korzystano z wyników badań prowadzonych w trzech nurtach: transformacji do samopodtrzymywalności, rozwoju regionalnego i polityki regionalnej (ryc 1.1). Nurt badań nad transformacją do samopodtrzymywalności stanowił oparcie nie tylko w procesie konceptualizacji

Rycina 1.1. Nurty badawcze istotne dla problematyki samopotrzymywalności regionów

Źródło: opracowanie własne.

samemu pojęcia, ale także okazał się pomocny w zdefiniowaniu systemu i reżimu społeczno-technologicznego oraz elementarnych struktur, w ramach których przebiega transformacja. Dorobkiem badań nad rozwojem regionalnym jest zaś bogaty zestaw mechanizmów, warunków i czynników tego rozwoju. Z kolei studia z zakresu polityki regionalnej pozwoliły na zrozumienie istoty i funkcji strategii inteligentnych specjalizacji w odniesieniu do wcześniej stosowanych narzędzi interwencji oraz identyfikację wpływu tych strategii na procesy wzmacniania samopodtrzymywalności.

Osiągnięcie celów teoretyczno-metodologicznych pozwoliło na sformułowanie celów poznawczych, do których zaliczono:

1. Określenie skuteczności strategii inteligentnych specjalizacji jako narzędzia interwencji publicznej na rzecz wzmocnienia badań, rozwoju technologicznego i innowacji na poziomie regionalnym.
2. Wskazanie skuteczności strategii inteligentnych specjalizacji jako narzędzia wzmacniania samopodtrzymywalności na poziomie regionalnym.
3. Identyfikację istotnych, terytorialnie zmiennych warunków oraz czynników sukcesów bądź porażek w zwiększaniu samopodtrzymywalności produkcji i konsumpcji.
4. Określenie roli dotychczasowych ścieżek ewolucji gospodarczej regionów w kształtowaniu kierunku i dynamiki transformacji do samopodtrzymywalności.

Na podstawie ustaleń teoretyczno-koncepcyjnych, a także na bazie przeglądu literatury na temat istoty oraz implementacji strategii inteligentnych specjalizacji sformułowano zestaw hipotez badawczych.

Hipoteza 1. Ograniczenia skuteczności strategii inteligentnych specjalizacji wynikały z trudności implementacyjnych i deficytów zasobów w regionach, a nie z wad samej koncepcji.

Hipoteza 2. Strategie inteligentnych specjalizacji zostały szeroko wykorzystane do wsparcia transformacji regionów do samopodtrzymywalności.

Hipoteza 3. Decydujące znaczenie dla powodzenia transformacji regionów do samopodtrzymywalności mają cechy kapitału społecznego w powiązaniu z kapitałem ludzkim.

Hipoteza 4. Kierunek i dynamika transformacji do samopodtrzymywalności zależą od dotychczasowej ścieżki ewolucji gospodarczej.

Z przyjętej struktury celów teoretyczno-koncepcyjnych i empirycznych oraz hipotez badawczych wyprowadzono cel aplikacyjny:

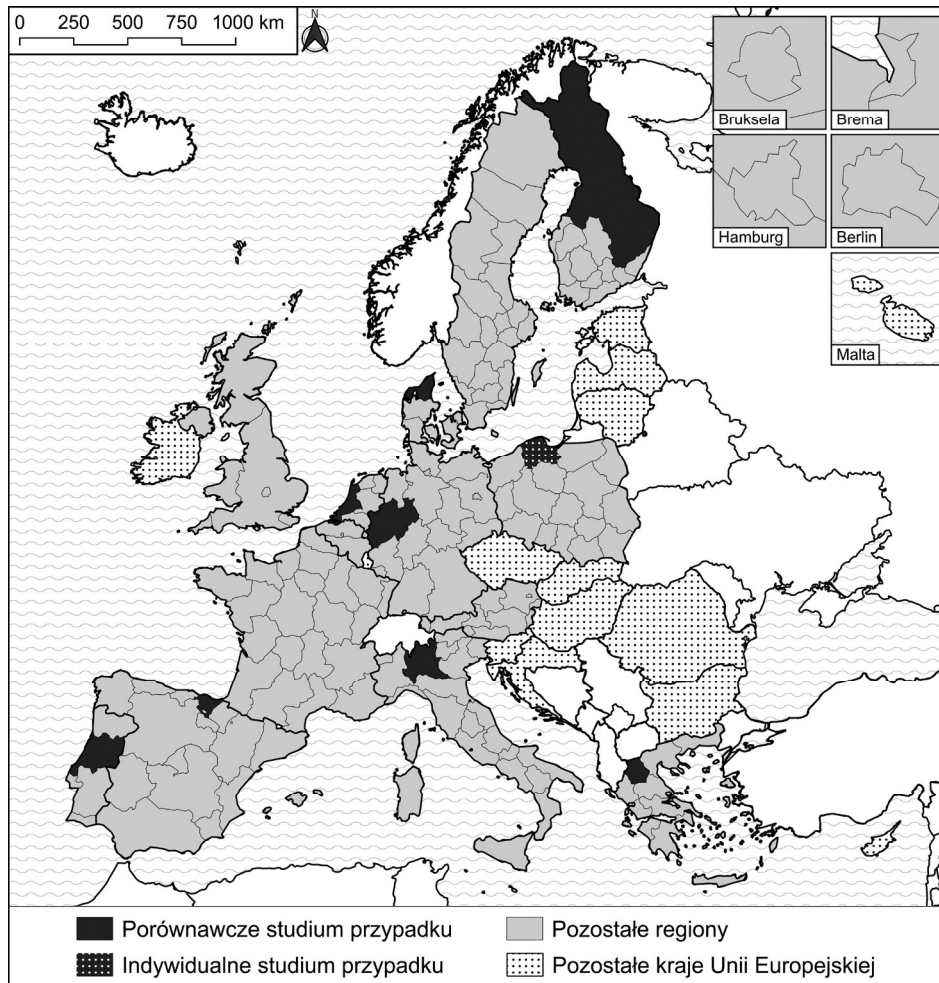
1. Zdiagnozowanie wdrożenia strategii inteligentnych specjalizacji pod kątem wzmocnienia walorów prakseologicznych tego narzędzia interwencji – prostoty działania, skutecznego przywództwa, wykorzystania efektywnych narzędzi transformacji.

Zakres pracy wyznaczono w ujęciu przedmiotowym, przestrzennym i czasowym. Przedmiotowy zakres jest szeroki. W jego centrum znalazło się pojęcie transformacji do samopodtrzymywalności, która cechuje się kompleksowością, dynamiką, rozległością oddziaływań na systemy podtrzymujące życie społeczne. Jest przy tym konstruowana, negocjowana i negowana w toku formułowania polityk publicznych w związku z interesami i wartościami uznawanymi przez uczestników. Będąc zatem przedmiotem naukowego poznania, jest konceptualizowana i operacjonalizowana przy wykorzystaniu aparatu teoretyczno-pojęciowego różnych dyscyplin i szkół naukowych. Patterson z zespołem (2017) zidentyfikowali cztery podejścia. Transformacja społeczno-technologiczna (*transitions approaches*) to pierwsze z nich. Skupia się na współewolucyjnych zmianach technologicznych, społecznych, instytucjonalnych i gospodarczych. Zagadnienie zdolności kreowania nowych systemów w sytuacji, w której dotychczasowe (w zmieniających się warunkach ekologicznych, ekonomicznych, społecznych i politycznych) przestają funkcjonować, to główny wątek w podejściu opartym na pojęciu transformacji społeczno-ekologicznej (*social-ecological transformations*). Trzecie podejście, określone przez wspomnianych autorów mianem ścieżek samopodtrzymywalności (*sustainability pathways*), skupia się na politycznej i intersubiektywnej naturze problemów samopodtrzymywalności, podkreślając wspomniane już kwestie wartości, różnorodności narracji na temat transformacji, polityk wiedzy. W tym podejściu coraz częściej podkreśla się również związek pomiędzy granicami planetarnymi a granicami społecznymi formowanymi na przykład wokół pojęć sprawiedliwości czy słuszności. Kwestia podatności na zmiany klimatu i nierówności w tym zakresie stała się inspiracją dla podejścia określanego mianem transformacji adaptacyjnej (*transformative adaptation*). W jego ramach podkreśla się niewystarczającą funkcję adaptacji do zmian klimatu. Wskazuje się na konieczność zmiany strukturalnej złożonych systemów społeczno-techniczno-ekologicznych przy wykorzystaniu ludzkiej sprawczości i oddolnych działań społecznych. Charakteryzując krótko wymienione cztery podejścia, należy wyraźnie zaznaczyć, że nie są jednorodne i czerpią z dorobku różnych dyscyplin i szkół naukowych. Ponadto ich problematyka nakłada się na siebie, a dokonania stanowią źródło wzajemnych inspiracji. Zbliżone wnioski na temat interpretacji, ewolucji i umiejscowienia tej problematyki badawczej przedstawił Kiełczewski (2021), który zaproponował zintegrowaną teorię ekonomiczną zrównoważonego rozwoju. Stwierdził, że poprawne metodycznie badania tego zagadnienia wymagają równoczesnego ujmowania kwestii ekologicznych, gospodarczych i społecznych.

Zakres przedmiotowy niniejszej pracy odwołuje się w pierwszym rzędzie do perspektywy transformacji społeczno-technologicznej. Choć jest to perspektywa szeroka, to i tak najwęższa w porównaniu z trzema pozostałymi. Oferuje przy tym względnie wykrystalizowany aparat teoretyczno-pojęciowy i w niewielkim stopniu

porusza wątki krytyki dominującego modelu społeczno-gospodarczego, którego częścią są strategie inteligentnych specjalizacji, wykorzystane do wglądu w procesy kształtowania regionalnej samopodtrzymywalności. Z tych powodów oferuje możliwości konceptualizacji i operacjonalizacji adekwatne do celów i głównych problemów badawczych analizowanych w niniejszej pracy.

Zakres przestrzenny pracy w najszerszym ujęciu obejmuje terytoria państw członkowskich Unii Europejskiej (ryc. 1.2). W rozważaniach pominięto kategorię regionów najbardziej oddalonych, cechujących się znaczną autonomią i odrębnością składowych kapitału terytorialnego. W trakcie analizowanego okresu Wielka

Rycina 1.2. Zakres przestrzenny pracy

Źródło: opracowanie własne.

Brytania wystąpiła z Unii Europejskiej. Choć formalnie stało się to w końcu 2020 r., to dynamika procesu narastała przynajmniej od 2013 r., kiedy premier zapowiedział referendum. W takich warunkach determinacja do wdrażania jakichkolwiek polityk wspólnotowych raczej słabła, a wraz z nią malało zainteresowanie analityków i naukowców. Z tego powodu doświadczenia Wielkiej Brytanii w przedmiotowym zakresie są omawiane w ograniczonym zakresie, głównie zbiorczo, w toku analiz ilościowych. Zasadniczy zakres przestrzenny analiz został ograniczony do 14 krajów członkowskich UE, wdrażających strategię inteligentnych specjalizacji tylko na poziomie regionów albo na poziomie regionalnym i jednocześnie krajowym, jak na przykład w Polsce.

Wyboru krajów dokonano zgodnie z propozycją Kelchtermansa, Kardasa i Klin-cewicza (2021). Opiera się na analizie terytorialnej organizacji państw członkow-skich, a w szczególności ułożeniu kompetencji z zakresu wspierania działalności badawczo-rozwojowej i innowacyjnej. Kompetencje te przypisano do poziomów od pierwszego do trzeciego *Nomenklatury jednostek terytorialnych do celów statystycz-nych*. Pogłębione analizy przeprowadzono w odniesieniu do ośmiu regionów: Kraju Basków (Hiszpania), Środkowego (Portugalia), Finlandii Wschodniej i Północnej, Holandii Zachodniej, Macedonii Zachodniej (Grecja), Jutlandii Północnej (Dania), Nadrenii Północnej-Westfalii (Niemcy) oraz Lombardii (Włochy). Ponadto osobnej analizie poddano województwo pomorskie. To przykład wdrożenia strategii inteli-gentnych specjalizacji często przywoływany w literaturze ze względu na silne zaan-gażowanie uczestników wynikające z konkursowego modelu wyłaniania priorytetów. Takie podejście było wskazywane jako bliskie rozwiązaniom modelowym. Na wybór tego województwa miały również wpływ czynniki biograficzne. Jego terytorium – w całości albo we fragmentach – stanowi częsty obiekt badań naukowych autora, jak i jego działalności praktycznej w zakresie rozwoju regionalnego i lokalnego. Szczegółowe uzasadnienie wyboru regionów zawarto w rozdziałach 6.2 i 7.1.

Zasadniczy zakres czasowy pracy obejmuje okres budżetowy UE 2014–2020. Rozszerzono go do 2023 r. włącznie, uwzględniając trzy lata na zakończenie wdrażania projektów. Na potrzeby rekonstrukcji procesów programowania rozwoju re-gionalnego w województwie pomorskim sięgnięto wstecz do 1999 r. Zarysowano również procesy wdrażania strategii w okresie 2021–2027 z naciskiem na kwestie transformacji do samopodtrzymywalności.

Przyjęty zakres czasowy ma istotne implikacji dla zakresu przedmiotowego ni-niejszej pracy, która powstawała w latach 2021–2024. Dostępne w tym okresie ma-teriały źródłowe i literatura w ograniczonym stopniu pozwalały na formułowanie kompleksowych uogólnień na temat roli regionalnych strategii inteligentnych spe-cjalizacji w transformacji do samopodtrzymywalności. W tych latach liczne projekty nadal były na etapie wdrażania, co w naturalny sposób ograniczało możliwości ich